

DAVIDKOVÁ, M.: Technology versus Humanity.
Filozofia 45, 1990, No. 4, p.

The paper examines some problems connected with the suggested and even realized measure to solve one of the gravest ecological problems — the problem of over-population. The author calls attention above all to relevant ethical problems following both from the introduction of laboratory reproduction techniques and also to possible consequences of the application of genetic manipulations for human population.

Podmínky, ve kterých se nachází současný moderní člověk a jež nutně spoluvytváří jeho život, nevznikly zajisté náhodou a rovněž ne najednou. Základy všeho toho, čím dnes žijeme a jak prožíváme svůj život, se objevují již na počátku rozvoje novověké společnosti. Určujícím prvkem tohoto rozvoje byl rozmach a vzestup přírodních a zejména technických věd v minulém a v tomto století a jejich využití v praxi. Byly tím položeny základy současného vývoje světa, ovšem zároveň s tím byla také dána jeho rozpornost a současná formulace života a postavení člověka v něm. Díky stále rychlejšímu rozvoji přírodních věd a techniky disponujeme velkým materiálním bohatstvím, bohatstvím dokonalých a technicky vyspělých výrobků, které samy o sobě dávají další možnosti ještě převratnějšího technického i celkového rozvoje. Technika zasahuje téměř do všech oblastí lidského života, ulehčuje jej a zbavuje fyzické námahy. Avšak i přes tyto nesporné úspěchy svět setrvává v mnoha rozporných situacích a problémů v něm spíše přibývá nežli naopak. Zatímco v jedné části světa nacházíme ohromné hmotné bohatství, dovolující plýtvání, ostatní trpí nedostatkem základních prostředků k životu a ještě stále mnoho lidí (zvláště pak dětí) umírá denně hlady. Rozvoj exaktních věd a techniky se tak projevil nejen v oblasti prospěšné pro lidský život, ale rovněž i v oblasti, která znamená přímé ohrožení nejen jednotlivce, ale světa jako celku. Mám zde na mysli především onu známou skutečnost, kdy výsledky různých vědních oborů byly využity pro vývoj a použití nejrůznějších druhů zbraní. Díky tomuto vyjímecnému a rychlému trendu dnes vlastněme tak účinné zbraně, že jenom část z nich by bohatě stačila ke zničení všeho živého na naší planetě. Vývoj, inovace a výroba těchto ničivých prostředků odčerpává nesmírné hospodářské zdroje, které bychom mohli věnovat na vyrovnání materiálního zajištění všech národů Země a ke zdravému zvýšení životní úrovně všech obyvatel planety. Dnes tak stojíme před skutečně ojedinělou otázkou, jež se dříve v našich dějinách nikdy nevyskla, jak zabránit sebezničení prostředky, které jsme si sami vyrobili, sebezničení, které už neznamená pouhou teoretickou hrozbou, ale stalo se hrozbou bolestně reálnou. Nejedná se

totiž pouze o násilné sebezničení zbraněmi, ale především o pozvolný zánik všeho živého jako důsledek stále se zhoršujícího stavu životního prostředí následkem onoho rozvoje vědy a techniky, který měl a má v mnoha směrech člověku život ulehčovat a činit jej bohatším.

To však ani zdaleka nejsou všechny problémy, jež současné lidstvo sužují. K nejpálčivějším patří problém přelidnění světa (populační problematika). Nutno však předestlat, že neexistuje jen jeden populační problém, je jich více a různých druhů. Na jedné straně máme co činit s poměrně velkým a rychlým růstem populace v mnoha částech světa, čímž je stále větší počet lidí ohrožován hladu a hrozbou nesnázemi se zásobami pitnou vodou, v důsledku čehož dochází ke značnému zatížení ekologické rovnováhy. Na druhé straně se v některých zemích projevuje pokles touhy po dětech. To platí zejména pro Evropu a USA.¹ Rychlý populační úbytek v jedné generaci ohrožuje poměr mezi generacemi nebo může vést k masovému přistěhovalectví, provázenému nebezpečím sociálního napětí. Zatímco nepoměrný úbytek populace ohrožuje sociální mír a zdravé vztahy mezi lidmi tím, že může dojít k nerovnováze mezi počtem pracujících a počtem přestárlých, že není možno o důchodce řádně pečovat a jedná se s nimi jako s pouhou přítěží, vynořují se z jiných důvodů zvýšená nebezpečí sociálního napětí tam, kde dochází k absolutnímu přelidnění. Populační problematika má mnoho společného s plánováním rodiny. Populační otázky sice vyúsťují do odpovědného rodičovství, ale mnohdy nabývají takových rozměrů, že přesahují odpovědnost jednotlivce. I přesto však lze říci, že jedním ze základních faktorů je odpovědné předávání života a pečlivá výchova v rodině. Když odhlédneme od mezního případu absolutního přelidnění, nezpůsobují rodiče mající větší počet dětí žádný populační problém, pokud je vychovávají k lidské zralosti a občanské odpovědnosti; spíše přispívají k jeho smysluplnému zvládnutí. Bernhard Häring k tomu ve své knize *Frei in Christus* poznamenává: „Bude-li země naplněna schopnými a moudrymi lidmi, pak bude k dispozici i dost moudrosti a schopnosti, aby se zvládla velká část populačních problémů“ (2, s. 12). Řešení populačních otázek se však ani zdaleka nezakládá jen na racionálně mravních úvahách, spíše závisí na hospodářsko-kulturních a sociálních podmínkách té či oné země. Proto tyto problémy kladou značné nároky na politiku a hospodářské plánování, stejně jako i na všechny, kdo mohou vhodně podněcovat kulturní změny. Na různých návrzích řešení se však často projevují zcela rozdílné představy o cíli a hodnotách. Rozhodnutí pro ten či onen zásah s sebou při-

¹ Dosud v žádném historickém období a v žádné geografické oblasti sa nenarodilo ženám tak málo dětí, jako je tomu v současnosti v NSR, Itálii, Dánsku. Jen nepatrně příznivější situace je zaznamenávána ve Švýcarsku, Belgii, Nizozemí, v Británii, Švédsku nebo Norsku. Neobyčejně rychle klesá porodnost v takových zemích, jako je Španělsko, Portugalsko a Řecko. V některých zemích západní Evropy začal klesat celkový počet obyvatel; nejtíživější perspektivu v tomto smyslu má Spolková republika Německo, která by — zůstane-li zachován současný vývoj — v roce 2030 měla jen 38 milionů obyvatel (proti dnešním 57 miliónům) (viz 1, s. 11).

náší zároveň i následky pro celkové spolužití, popřípadě pro přežití lidstva či chápání humanity. Kruhy, které vidí ostře a někdy příliš pesimisticky momentální stav ekologické krize a možnosti jejího dalšího vyhrcoení, dramaticky líčí hrozící hlad, vyčerpání důležitých nenahraditelných zdrojů, znečištění ovzduší a vody a pokračující znečišťování životního prostředí. Protože jsou mnozí z nich přesvědčeni, že přírůstek obyvatelstva, potrvá-li současný rytmus, může ohrozit přežití lidského druhu, pokládají také za nevyhnutelná nejdrastičtější opatření ve formě manipulace a nátlaku.² Co se týče současnosti, nespočívá hlavní problém ani tak v nárůstu obyvatelstva, jako v neuvěřitelném plýtvání a ve vykořisťování zdrojů blahobytu společností průmyslově vyspělých zemí. Můžeme-li se však na jedné straně spoléhat na to, že země uživí ještě několikánásobek nynějšího obyvatelstva, nelze na straně druhé popírat, že neomezený růst, především při dnešních nárocích industrializovaných zemí a při metodách panujících v mnoha zemích třetího světa může způsobit nejvážnější ekologické krize.

Mnozí z těch, kdo volají na poplach, však mlčky předpokládají, že to tak půjde dále. Zatímco navrhuji nejrůznější metody nátlaku a zásahů do intimní sféry jednotlivého člověka, nedokáží si představit radikální proměnu nekulturního plýtvání. A tak se zdá, že jediným východiskem v boji proti nerovnoměrnému růstu populace je distribuce antikoncepčních prostředků a povolení a propagace interrupcí. Přičemž ani jedno ani druhé by se nemělo stát optimálním východiskem pro vyspělou humanitní společnost. Nejnovější výzkumy v obou těchto oblastech jednoznačně potvrdily předešlé domněnky o škodlivosti takovýchto nepřirozených zásahů do lidského organismu.

*

Při hormonální zábraně početí nejde v žádném případě jen o polykání zdánlivě neškodných tablet. Milióny zdravých žen užívají pravidelně tablety, obsahující silně účinné a přitom stále ne dostatečně prozkoumané látky. Americká odborná komise (Food and Drug Administration's Advisory Committee on Obstetrics and Gynecology — „FDA“) konstatuje, že jde o situaci dosud nevídanou, kdy tak velký počet světového obyvatelstva dobrovolně a po tak dlouhou dobu užívá tak účinné drogy. Počáteční entusiasmus byl také záhy vystřídán rozčarováním pro častý výskyt a závažnost vedlejších účinků hormonální antikoncepce. I u žen, které se cítí být zdravé a užívají tyto pilulky, zjistila pečlivá kontrolní vyšetření opakovaně nejen chorobné hodnoty laboratorních testů, nýbrž

² Přesto, že se populační přírůstek většiny rozvojových zemí v 70. a 80. letech ztlumil a podle demografických předpokladů se bude i nadále zpomalovat, bylo vypočteno, že téměř k úplnému zastavení dojde až někdy v polovině 22. století. Podle stejných předpokladů bude v té době žít na světě více nežli 11 miliard lidí, z toho 9 miliard a 700 miliónů v zemích, které dnes patří mezi rozvojové (viz 1, s. 11).

při tzv. biopsiích přímo ultrastrukturální změny v jaterních buňkách (3, s. 303). Jak uvádí oficiální příručka mezinárodní organizace pro tzv. plánované rodičovství (viz 4), nemůže být ženám, které dosud nerodily, po praktikování hormonální antikoncepce zaručena fertilita (tj. schopnost početí, resp. donošení plodu). Trvalé užívání těchto vysoce účinných látek ukazuje, i na možnosti genetických poruch stejně jako vlivu na změnu složení mateřského mléka.

*

Jak se zdá, jsou tito propagandisté slepí ke skutečnosti, že lidská plodnost je integrována do celku společenských a kulturních podmínek a že v neposlední řadě souvisí s představami o mravních hodnotách, jakož i s náboženským přesvědčením.

Další směr vidí řešení v podpoře sociálně-ekonomického rozvoje, jehož nedílnou součástí musí být přerozdělení společenského bohatství mezi vyspělými a chudými zeměmi. Na této nosné platformě stojí jak představitelé vědeckého světového názoru, tak se k ní řadí i mnohá stanoviska grémíí římskokatolické církve. Vycházejí z empiricky podloženého stanoviska, že určité zlepšení hospodářských a sociálních podmínek vede téměř vždy k nižší porodnosti. *Světový akční plán*, přijatý populační konferencí v Budapešti, vychází z tohoto předpokladu. Konference doporučila zintenzivnit sociální a ekonomické parametry rozvoje (zjm. zemědělství), zajistit racionální a dostatečnou výživu, zrovnoprávnění pohlaví, zlepšení zdravotnické péče včetně zkvalitnění osvětové činnosti v populačních otázkách. Zejména tuto souvislost vyzdvihl i XIV. mezinárodní kongres o rodině (5, s. 19).

Rozmach vědy a techniky a rostoucí schopnost člověka zasahovat do přírodních dějů a dále je řídit podle svých přání a cílů, jej přivádí do nových situací a klade mu nové otázky, na které se jen nesnadno hledají odpovědi. To je např. možnost zasahovat do základních životních procesů při vzniku a rozvoji života jedince, kdy tato možnost stála při zrodu nového vědního oboru zvaného genetické inženýrství. Pouhá představa zneužití takovýchto znalostí někým amorálním a neodpovědným působí oprávněně obavy z nedozírných následků. Kde však hledat hranice v ovládání přírody a nikoli její zneužívání a ničení? Na tyto otázky spojené s moderní vědou a problematikou dnešního člověka se snaží odpovídat nejen odborníci, pracující ve vědě a výzkumu, ale i někteří filozofové, stejně jako i představitelé teologických názorů, kteří spolupracují zejména s těmi obory, které mají co říci k všestrannému osvětlení mravní problematiky. Mám zde na mysli především psychologii, sociologii, medicínu, genetiku, gerontologii aj., tedy obory, které mají podobný předmět zkoumání jako morální teologie. Vzájemná spolupráce a kontakty existují již dlouhou dobu a dá se říci, že mnohé z nich dnes již patří k tradičním. (Zájem křesťanských teologů o otázky války a míru, ekologii, populační problematiku aj.)

Podívejme se nyní z několika zorných úhlů na jeden z velmi diskutovaných problémů současnosti, a sice na problematiku lidského života v jeho ontogenezi (od početí až do porodu). Různé druhy manipulace pomocí technických zásahů jsou dnes již možné: umělé oplodnění, transplantace vajíčka, oplození in vitro (fertilizace in vitro a transfer embrya, dále jen IVF a ET, umožňuje těhotenství a porod vlastního dítěte i těm manželským párům, kterým nebylo možno dosud léčebně pomoci; feratilizační proces a časná embryogeneze neproběhnou ve vejcovodu, ale v kultivačním médiu za standardních podmínek, a dvou až osmibuněčné embryo je transferováno nejpozději do 72 hodin do dělohy téže ženy, od níž byl oocyt získán), pěstování embryí v laboratořích, výměna buněčného jádra vajíčka (parthenogeneze). Technika mimotělesného plození lidských buněk a následující přenos embryí tvoří střed moderní biotechnologie a zaujímá klíčové postavení. Reprezentuje tak hranici mezi přírodou daným a kulturně charakteristickým způsobem množení lidstva na jedné straně a novou technologií plození, nezávislou na kontextu lidského života, až ke svévolnému zasahování do lidské osobnosti na straně druhé. Genová technologie na bakteriích, řasách a rostlinách je možná přímým zásahem do dotyčného organismu. V zásadě platí totéž i pro genetické změny tělesných buněk u zvířat a lidí, ovšem zásah do genetické informace zvířat a lidí, který by se projevoval i u celého dalšího potomstva, je možný pouze u zárodku. U savců se již běžně poznatků genetické manipulace užívá, u člověka by to znamenalo skutečnou změnu v jeho biologické podstatě. IXF a ET je pro to předpokladem.

Za posledních několik let se enormě rozšířil počet gynekologických oddělení, která zavedla tuto metodu do klinické praxe. Jsou to také téměř všechny státy RVHP, které tento program rozvíjejí. Výsledky vedly k narození několika tisíc dětí. Byly vypracovány nové odvozené postupy, jako je transfer gamet do tuby, intraperitoneální inseminace, je rozvíjena kryokonzervace gamet a embryí, je možné a praktikuje se dárctví gamet atd. Tento rozvoj „nekoitálních reprodukčních technologií“ vyvolává trvalý zájem veřejnosti, a proto je kladen stále větší důraz na etické postoje. Vznikají dva okruhy problémů: první, který souvisí s cílem tohoto způsobu plození života, a druhý, který vzniká ze samotného způsobu provádění. Oba mají společného jmenovatele, a to osud embryí, které nejsou po oplození implantovány, ať už proto, že byly předběžně zmrazeny pro případnou druhou implantaci při nezdaru první, či proto, že z jiných důvodů nepřichází jejich implantace v úvahu. Nejedná se totiž už o semenné buňky, ale o embrya, tedy v kvalifikovaném smyslu o lidský život. Procesy podstatné pro vývoj lidského jedince začínají dlouho před samotnou ovulací nebo odběrem spermií. V poslední době je proto zaváděn ve světové literatuře nový termín „preembryo“. Rozumí se jím vývoj zárodku od oplození po soustavu rýhujících se buněk do stádia primitivního proužku. Je to asi 14 dní života embrya. Tento termín umožňuje ponechat označení „embryo“ pro základ jedince, který vzniká

ve druhém týdnu po fertilizaci a dále se vyvíjí. Z biologického hlediska se však život začíná početím, proto se zabránění narození 16—20-ti týdenních plodů zahrnuje do okruhu aktivní teranasie. Tím už embrya představují mravní hodnotu, kterou je třeba hájit, tedy osobní hodnotu lidské bytosti, která má mj. nárok na klidnou smrt. S touto otázkou úzce souvisí i další, a sice otázka po morálním hodnocení možných vědeckých pokusů na embryích, předurčených ke smrti, stejně jako otázka tzv. nájemních matek.

S ohledem na tyto a další etické problémy, které s sebou nová metoda IVF a ET přináší, byl již v roce 1982 ve Velké Británii vytvořen *Výbor M. Warnockové*, který sleduje nejnovější vývoj medicíny ve vztahu k IVF. Svá doporučení tato komise shrnula do 63 bodů (6, s. 238—239). V této zprávě se kromě jiného výslovně uvádí, že jakákoli manipulace s embryi po prvních 14 dnech po oplodnění je zakázána. Jednoznačné je zde i odmítnutí nájemních matek. K IVF se vyjádřila i Švýcarská akademie lékařských věd. Tento zákrok se doporučuje pouze v tom případě, kdy selhaly ostatní jednodušší metody k překonání neplodnosti. Tato terapie je omezena pouze na manželské páry. Používají jejich vlastní gamety, čímž zcela odpadá možnost přenášení živých embryí různých jedinců nebo „půjčování matek“ (7, s. 157—162). Velmi podrobně se etickými otázkami týkajícími se všech aspektů reprodukční biologie zabývala zvláštní komise *Americké společnosti pro fertilitu*, jejíž závěry byly publikovány v roce 1986 a v roce 1988 (8, s. 1—94; 9, s. 1—7). Československé směrnice pod názvem *Etické zásady programu IVF a ET a s ním souvisejících otázek* (10, s. 386—390) byly předneseny na VIII. světovém kongresu *Medicína a právo* v srpnu 1988 v Praze. Také četné mezinárodní organizace vyvíjejí snahu o vypracování základního doporučení a postupu, které by mělo nadnárodní charakter (11, s. 777—780). Názory a hlediska zveřejněná na těchto i dalších jednáních se shodují například v nutnosti zákazu manipulace s embryi po prvních 14-ti dnech po oplodnění, v jednoznačném odmítnutí nájemních matek nebo v problému obchodování se spermatem.

Pokud jde o církevní posouzení výše zmiňované problematiky, důležitou roli hrají oficiální vatikánská rozhodnutí. Již v počátcích rozvoje genetického inženýrství papež Pius XII. odsoudil velmi důrazně každý způsob přímého umělého oplodnění, přičemž hlavní důraz kladl na zákaz oplodnění semenem dárce. Odsouzení homologní inseminace bylo již méně jednoznačné, protože zde papež nevyloučil lékařskou asistenci: „Tím však není nutné zamítnout použití jistých umělých prostředků, určených k tomu, aby usnadnily přirozený akt, tj. umožnily, aby normálně uskutečněný akt dosáhl svého cíle“ (12, s. 120). Jedním z hlavních argumentů, s nimiž se táhlo do boje proti umělému oplození, byť i semenem vlastního manžela, byla — jak se tvrdilo — absolutní nepřírozenost (ve smyslu mravní závadnosti) získání semene dobrovolnou ejakulací, a to podle prohlášení Svatého oficia z 24. července 1929. V prů-

běhu posledních desetiletí se však tento předpoklad významně změnil a mnozí morální teologové pochybují o platnosti důvodů, jež mají dokázat absolutní mravní závadnost. Tato změna se typicky vyjadřuje v článku *Vyšetření spermatu* v novém vydání díla *Lexikon für Theologie und Kirche*. Autor zaujímá výslovně stanovisko proti formulaci papežského poradce Fr. X. Hürtha, který se bezprostředně po papežském projevu snažil vysvětlit, co je na této věci přirozené a co by směla být umělá asistence. M. Vodopivec naproti tomu píše: „Získání semene přerušeným nebo kondomovaným, ale i perfektním stykem je z hlediska techniky vyšetření nevhodné a vzhledem k zneužití partnera nemravné. Protože k přirozenosti lidské sexuality patří duchovnost, intencionalita nejen určuje účel, ale spoluurčuje i strukturu. Dobrovolná ejakulace k diagnostickým účelům by proto nebyla ipsací. Pozorování ukazují, že dobrovolná ejakulace k získání semene na vyšetření neindukuje vznik masturbačního syndromu. Dobrovolná ejakulace, jež slouží buď vyššímu dobru zdraví (např. včasnému zjištění rakovinového onemocnění v oblasti pohlavních orgánů) nebo velké touze po plodnosti manželství, není hříšným zneužitím sexuality“ (2, s. 45).

Co se týče IVF a ET, nebylo až do roku 1985 známo oficiální vyjádření nejvyšších církevních míst, a proto se těmito otázkami speciálně zabýval kongres morálních teologů, katolických i protestantských, sdružených ve společnosti *Societas ethica*. Závěry, k nimž tento kongres dospěl, měly až do roku 1987 rozhodující vliv na utváření stanoviska k problémům umělého oplodnění, na katolické straně především k homologickému umělému oplodňování, protože heterogenní oplodnění bylo třeba jasně odmítnout (13, s. 151). Nejdůležitější etické dimenze problémů kongres vytýčil asi v těchto okruzích: 1. hlavním cílem IVF je překonání sterility; 2. problém nájemních matek; 3. osud embryí, která nemohou být implantována; 4. morální hodnocení možných vědeckých pokusů na zbylých embryích (13, s. 152). Církevní dokumenty našly svůj souhlas u převážné většiny teologů zabývajících se katolickou morálkou. (F. Bückle, K. Demmer aj.). B. Häring ve své knize *Frei in Christus* výslovně říká: „Teoreticky řečeno, oplození in vitro spermatem manžela — v přímém protikladu k oplození spermatem „dárce“ — není asi nutno předem odmítat. Ale dosud malé šance na přežití (rozuměj tím tehdejší v roce 1981 — m. d.) a neodhadnutelná případná rizika nabádají ke zdrženlivosti“. Dále píše: „Je nutno rozlišovat: má oplození vajíčka za účel implantaci do mateřského klína a tím za cíl odpovědné rodičovství, nebo je to pouhý experiment s úmyslem pokus v určitém stádiu přerušit nebo nechat selhat, přičemž se vzklíčený život odhodí do odpadu?“ (2, s. 46) Profesor bohoslovecké fakulty v Litoměřicích Josef Koukl shrnuje tři podmínky, za kterých by IVF bylo mravně obhajitelné: 1. oplodnění in vitro je užito opravdu jako „ultima ratio“ a s reálnými nadějemi na úspěch; 2. je ho použito jen v rámci manželství a gamety pocházejí od samotných manželů, čímž je vyloučeno jakékoli

obchodování; 3. všechny oplodněné vaječné buňky budou reimplantovány, a tím se vyloučí použití k pokusům [13, s. 153]. Základní problematika se vlastně týká odpovědnosti a rozhodování o životě. Přirozený život se jeví v perspektivě přírodních věd a vědeckého lékařství jako manipulovatelný: lze o něm rozhodovat. Má to ovšem své hranice a zákony. Ekologická krize nás dovedla k poznatku, že nedostatečné respektování těchto zákonů vede ke zničení života. Jedním z hlavních úkolů výzkumu ekologických závislostí je proto vytvářet podmínky pro odpovědné zásahy do přírody. Tento způsob myšlení se dá vztáhnout i na lidskou kulturu a civilizaci až k otázce, zda je možno genovou technologii na člověku ekologicky hájit, nebo zda je dokonce nutná. Teologové se oproti tomu domnívají, že umělé zásahy do lidského života by neměly být dovoleny a odvolávají se při tom na biblický postulát stvoření člověka. Je-li toto chápáno přirozeně, pak z toho vyplývá postulát předcházejícího určení přirozených procesů až k možnosti lidského života. Zdůrazňována je celistvost lidského života v jeho přirozenosti, jejíž pravdivost je třeba znovu nalézt a prosadit proti technokratickému zredukování na přírodevědecké poznatky. Z tohoto hlediska by bylo IVF počínáním, které vysoce ohrožuje přirozenou souvislost lidského společenství, danou stvořením. Vynětím oplodňovacího procesu by byla přinejmenším narušena, ne-li úplně zničena souvislost manželské lásky a rození. V heterogenním systému by se opravdu jednalo o zničení. Zde se totiž rozhoduje o skutečnostech, které chápat jen jako „věci“ už je samo o sobě jakousi drzostí, protože o celistvosti a souvislosti lidského života nelze rozhodovat, aniž by tím samým byl už rozbit [13, s. 153–154].

Rozhodující odpověď však na tyto otázky, ale ne jenom na ně, podala v únoru 1987 *Kongregace pro nauku víry* ve své instrukci *Donum vitae o respektování lidského života a důstojnosti plození*. Instrukce rozpracovává tři základní okruhy otázek: 1. úcta náležitější lidskému embryu; 2. zásahy do předávání lidského života; 3. morálka a civilní zákonodárství. V první části jsou postupně probírány otázky: Jaká úcta náleží lidskému embryu s přihlédnutím k jeho přirozenosti? Je morálně přípustná předporodní diagnostika? Jsou přípustné zákroky konané na lidském plodu? Kritéria těchto zákroků byla už jasně formulována Janem Pavlem II., jak se píše v instrukci: „Čistě terapeutický zákrok, který má za cíl léčbu různých chorob, zejména však takových, které jsou přímým důsledkem chromozomálních poruch, a je jednoznačně zaměřen ke skutečnému dobru člověka, nenarušuje jeho integraci a jeho životu neškodí. Tento druh zásahu je plně v souladu s logikou křesťanské morální tradice“ [14, s. 20–21]. Na otázku po morálním hodnocení použití embryí získaných z IVF k vědeckým cílům, se odpovídá: „Tvorba lidských embryí proto, aby byly následně užity jako ‚biologický materiál‘, je nemorální“ [14, s. 22–23]. Druhá část je rozdělena na dvě podkapitoly: heterogenní a homologní umělé oplodnění. Co se týče oplodnění vajíčka ženy spermatem jiného dárce, nežli je manžel, „odporuje to jednotě

manželství, důstojnosti manželů, vlastnímu poslání rodičů a právu dítěte na početí a zrození v manželství a z manželství“ (14, s. 22–23). Není dovoleno ani oplodnění vajíčka svobodné ženy či vdovy. Na otázku, zda-li je morálně ospravedlnitelné homologické IVF, se odpovídá: „Přání mít dítě je jistě kladný mravní požadavek, který však nestačí k mravnímu hodnocení. Postup musí být posuzován sám o sobě a nemůže změnit definitivní morální hodnoty ani z celkového hlediska manželského života, ve kterém k němu dochází, ani z hlediska manželských aktů, které jmu mohou předcházet nebo po něm následovat. Za okolností, kdy se obvykle provádí, umělé oplodnění má za následek zničení lidských zárodků a to je ovšem proti učení o nepřípustnosti umělého potratu. Ale i v případě, že by se postupovalo se všemožnou opatrností, aby se zamezila smrt lidských zárodků, umělé oplodňování stále vede ke vzájemnému oddělování úkonů, určených k lidskému oplodnění manželským aktem. Vlastní povahu homologického umělého oplodňování je proto nutno brát v úvahu i bez ohledu na jeho svazek s umělým potratem. K homologickému umělému oplodňování dochází totiž mimo těla manželů, úkony třetích osob, jejichž schopnost a technická činnost určují úspěch zákroku. Vy-dává tedy život a totožnost zárodku do mocí lékařů a biologů a zavádí technickou vládu nad vznikem a osudem lidské osoby. Taková vláda se sama o sobě přičiňuje důstojnosti a rovnoprávnosti, které mají být stejné u rodičů i u dětí. Početí ve zkumavce je výsledkem technické činnosti, která řídí oplodňování. Není tedy ani fakticky dosaženým, ani pozitivně chtěným výrazem a plodem specifiky manželského spojení. Proto při homologickém umělém oplodnění je zplození lidské osobnosti objektivně zhavováno dokonalostí která mu náleží, tj. být výsledkem a plodem manželského aktu, při němž manželé mohou působit jako spolupracovníci boží na daru života nové osoby“ (14, s. 22–23).

Striktní stanoviska *Instrukce* nemusí být ovšem ani samotnými katolíky přijímána s plným porozuměním. Naskytá se otázka, do jaké míry budou věroučné důvody schopny zamezovat využití existujících metod pro překonání neplodnosti. Stanovisko církve se stává ještě problematičtější v porovnání s počty čekatelek na tento úkon,³ který i přes jednoznačný postoj Vatikánu probíhá nepřetržitě ve všech vyspělých státech světa. I v této souvislosti vyvolala vatikánská instrukce diskuse v kruzích katolických teologů, na úrovni ekumenické i v odborných kruzích mediců a biologů. Kritické hlasy zazněly např. v kolínském memorandu 163 teologů z římsko-katolických universit, kde papežské učení analyzovali známí autoři E. Küng a B. Häring. K problematice, kterou reflektuje vatikánská instrukce, se vyjádřila rovněž vrcholná ekumenická grémia. Tematika biotechnologií byla předmětem letošního jednání, které proběhlo v Moskvě. Účastníci zasedání se nejen seznámili se základní-

³ Jenom počátkem 80 let bylo v Americe zaznamenáno 600 000 čekatelek a v Maďarské republice 20 000 žen (15, s. 148).

mi problémy, ale přijali i celou řadu výzev a doporučení církvím. Varovali před možným zneužitím genového inženýrství a navrhli zákaz experimentování, které by mohlo mít důsledky v oblasti budoucnosti lidského rodu. Vyzvali k zákazu komerčního prodeje embryí a spermat. Dále ÚV SRC vyzval k uplatnění mezinárodní kontroly nad vypouštěním geneticky „vyrobených“ organismů do přírody. Vyzval národy, aby nepoužívaly genetického inženýrství jako součásti válečného výzkumu (16, s. 2).

Co se týče odborných kruhů, např. *Americká společnost pro fertilitu* vydala v minulém roce směrnice, v nichž především reaguje na vatikánskou instrukci. Jak je již výše uvedeno, *Instrukce* odmítá jak homologní inseminace od manžela, tak fertilizaci in vitro, protože odděluje podstatu a význam manželství. Dítě má být počato aktem lásky při sexuálním styku. Výbor nahlíží tento závěr jako problematický, protože „počatý jedinec musí být plodem rodičovské lásky“, ale nedomnívá se, že tato láska musí za všech okolností znamenat sexuální styk. Zamýšlí se také nad tím, jak jediný akt, „ať už za účelem zabránění nebo docílení těhotenství“, by se mohl dotýkat podstaty manželství. IVF a ET i inseminace neznamenají nahrazení sexuální intimnosti, ale její logické a technické rozšíření. Dále se v nových směrnících diskutuje o použití heterogeních gamet, o biologicko-medicínském výzkumu a otázce preembrya a konečně o úloze práva u regulačních reprodukčních technologií. Americká společnost opět potvrdila své dřívější stanovisko, že pokládá za eticky přijatelnou nejen IVF, ale i inseminace od manžela a dárce za předpokladu zachování vydaných směrnic. Potvrdila také svůj postoj k experimentům s embryi, které jsou z etické stránky oprávněné a nutné, protože se tím údajně zlepší budoucnost lidského vývoje (viz 9, s. 1–7).

Civilizační pokrok, jehož součástí jsou diskutované metody genetického inženýrství, přináší mnohé úspěchy. Je ale nutné upozornit i na jeho stinné stránky, které v případě genetických zásahů neimplikují jenom značné problémy morální, ale týkají se bezprostředních biologických souvislostí rozvoje člověka jako druhu. Vyřazuje se jimi například přirozená selekce, a tím je zvyšována dědičná zatíženost populace. Následky takového vývoje může nepříznivě pocítit budoucí lidstvo. Je sice pravda, že základní výzkum genové manipulace se zatím orientuje především na zlepšení užitkových vlastností zemědělských plodin a zvířectva, či na hledání nových léčebných metod řady chorob. Přesto vyvolává otázku po celkových důsledcích, k nimž může nastoupená cesta dovést. Existuje nebezpečí opakování situace z jiných oblastí, např. jaderného výzkumu. Proto se kolem genového inženýrství rozvíjejí diskuse filozofů, právníků, ekologů i křesťanů, nesené varovnými tóny. Nemusíme s nimi ve všem souhlasit, avšak otázka, kde jsou meze, které nelze beztestně překročit, je směrodatná pro nás všechny.

1. ALEŠ, M.: Současný svět a populační problém. In: Tvorba, 29. 4. 1987.
2. HÄRING, B.: Frei in Christus. Freiburg, Herder, díl I, sv. 3.
3. MINTZ, M.: The Pill. In: Child and Family 15. 4. 1976.
4. Family Planning Handbook for Doctors. Londýn 1974.
5. BRZEK, A.: Rodina je budoucnost. In: Zdraví 6. 6. 1989.
6. The Warnock Committee. In: British medical Journal, 289, 1984.
7. MÜLLER, H. — COURVOISIER, B.: Medizinisch — ethische Richtlinien für die „in vitro“ Fertilisation und der Embryotransfer zur Behandlung der menschlichen Fertilität. In: In vitro Fertilisation und Embryotransfer. Medicine et Hygiene. Geneve 1987.
8. Ethical Considerations of the New Reproductive Technologies. In: Fertilization and Sterilization, 46, 1986.
9. Ethical Considerations of the New Reproductive Technologies. In: Fertilization and Sterilization, 49, 1988.
10. PIELKA, L.: Medicínsko-etické zásady provádění programu in vitro fertilizace a transfer embrya. In: Čs. gynekologie, 54, č. 5, 1989.
11. HADERKA, J.: K snahám o mezinárodní deklarování principů reprodukční medicíny genového inženýrství. In: Praktický lékař. Praha 1988.
12. PIUS XII.: Projev z 29. září 1949. In: Herder — Korespondenz 4, 1949.
13. KOUKL, J.: Oplodnění „in vitro“. In: Duchovní pastýř, č. 8, 1987.
14. L'Osservatore Romano 1987, č. 3.
15. CZEIZEL, E.: Nepokojné svědomí. Praha 1986.
16. SMOLÍK, J.: Ekumena v Moskvě. In: Kostnické jiskry, č. 29, 1989.

ТЕХНИКА VERSUS ГУМАННОСТЬ

Мартина Давидкова

V статье рассматриваются некоторые проблемы, связанные с предлагаемыми и осуществляемыми мерами по решению одной из важнейших экологических проблем, а именно проблемы перенаселения. Автор прежде всего обращает внимание на важные этические проблемы, вытекающие из внедрения лабораторных технологий воспроизводства, а также на возможные последствия применения на человеческой популяции генетических манипуляций.

TECHNIK VERSUS HUMANITÄT

Martina Davidková

Der Aufsatz behandelt einige Probleme, die mit den vorgeschlagenen und ergriffenen Massnahmen zur Lösung eines der gewichtigsten ökologischen Probleme — des Problems der Übervölkerung zusammenhängen. Er macht aufmerksam vor allem auf einige gewichtige Probleme, die sich aus der Einführung laboratoriumgestützter Reproduktionstechnologien ergeben, als auch auf mögliche Folgen der Anwendung genetischer Manipulationen auf die menschliche Population.